

A GRÓF EMIGRÁLT, AZ ÍRÓ OTTHON MARADT. WASS ALBERT IGAZSÁGA

ELŐSZÓ

Wass Albert alkotó ember és termékeny író volt, aki több mint harminc regényt, sok verseskötetet, elbeszélést és színművet szerzett, ezen kívül rengeteg újságcikket, esszét és rádióműsört írt – legtöbb művét magyar nyelven -, bár több regényét más nyelvekre is lefordítottak. Fiatalon felismerte írói küldetését, s egész életét ennek a hivatásnak szentelte. Harminchét éves volt, mikor emigrációba kényszerült, s haláláig, kilencven éves koráig szülőföldjétől távol alkotta meg legtöbb írását. Bár neve jól ismert volt, amikor elhagyta hazáját, sok évtizeden át alig olvashatták munkáit a magyar irodalom kedvelői a Kárpát medencében. Ma viszont nem csak családja és barátai beszélnek róla, de nemzete is: a magyar nép szerte ezen a világon.

Mi, az író fiai, Vid, Huba, Miklós, Géza és Endre kiváltságnak tartjuk, hogy vele éltünk, és számunkra megtisztelő, hogy elmondhatjuk olvasóinknak, hogy ki volt az az ember, akit apánkban megismertünk. Meghat bennünket, hogy halála után is milyen nagy hatással van az emberekre. Érezzük, hogy élete és munkássága megszólítja olvasóit: élénk érzelmi hatást vált ki belőlük, vagy éppen vitára serkenti őket.

Amikor ezeket a sorokat írjuk, Wass Albertet még mindig „háborús bűnösnek” tekintik, és rettenetes vádakot hoznak fel ellene. Amint az Amerikai Igazságügyi Minisztérium jogi szakértői kivizsgálták az ellene hozott bírósági eljárást, e jelentős perben elejtették a vádat. Nem voltak ugyanis hiteles tanúvallomások és kitűnt az osztályellenség elleni elvakult részrehajlás. Azt is ráfogták, hogy írásaiban antiszemitizmusra uszít. Azonban nincs egyetlen tény, amely ezeket a vádakokat alátámasztja. Ezért, ez a könyv annak a rejtélynek a felkutatására vállalkozik, hogy miért illették az írókat ezekkel a méltatlan vádakkal.

Az kétségtelen, hogy Wass Albert kritikus volt az emberi természet iránt. Írásai érzékeny pontokra tapintanak, és önvizsgálatra készítetik az olvasót. Ez a könyv azonban megcáfol minden alaptalan vádaskodást - pontos és tudományos kutatás alapján. Az mindig nehéz, hogy azt bizonyítsuk valakiről, *ami nem volt*. Arról viszont bőszéges bizonyíték és tény szól, hogy *ki és mi volt* Wass Albert. Az írók, különösen azok, akik annyit publikálnak és olyan termékenyek mint ő volt, nem rejthetik el az igazi valójukat. Ezért vállalkozhat ez a könyv arra, hogy neves irodalmárok és történészek csapatának tudományos kutatásaival előítéletmentes bizonyosságokat szolgáltasson arra, hogy ki volt igazán Wass Albert.

Apánk életét ismerve mi arról tanúskodunk, hogy ő egy nem mindennapi ember volt. Voltak erényei és gyengeségei, mint minden embernek, de rendkívül nemes jellemmel volt megáldva, aki arra szentelte az életét, hogy a világ jobb legyen általa. Sok minden volt ő egyszerre, amint erről nemrégiben nyilatkoztunk nyomtatásban is: *„Először is, romantikus-idealista eszményeket őrzött élete végéig, melyekből nem hiányoztak a liberális nézetek sem. Másodszor moralista volt, aki az egyén felelősségében hitt, nem általánosítva csoportokra, népfajokra. A tízparancsolat normáját tartotta alapnak, melynek a felrugása tragikus következményeket hoz az egyének életébe. Volt egy emberi magatartásforma, amit szívből utált: az opportunizmus. Azok ellen kritikával beszélt, akik mások nyomorúságából hasznot húztak. Harmadszor, a vallásszabadság szószólója volt és hitt az eltérő népcsoportok toleráns együttélésében. Igazán képviselte a transzszilvanizmus klasszikus eszméit. Szívből utálta az elnyomást - a múltban a Habsburg igát és a jelenben Ceausescu zsarnokságát. Negyedszer, közeli barátja volt magyaroknak, zsidóknak, románoknak, franciáknak, németeknek és amerikaiaknak. És olyan fiak apjaként élt, akiknek magyar, zsidó, román, német, amerikai stb barátai voltak. Ezek nem csupán állítások. Ezek tények. És ezekről rengeteg bizonyosságot hagyott maga után. (Wass Huba, Nyílt levél arról, hogy ki volt Wass Albert, kézirat.) Ahogy magáról mondta az író: „Az életem mindig is egy nyitott könyv volt. Az most is, és az lesz a jövőben is. Nincs rejtegetnivalóm, és nem kell elnézést kérnem egyetlen tettemért sem.”*

(Wass Albert, *Önéletrajz*, 1979.) Ennek ellenére, néhány ember úgy véli, hogy apánk élete rejtelmekkel van tele. Ennek a könyvnek éppen az a célja, hogy emlékét megszabadítsuk mindenféle titokzatos elképzeléstől.

Wass Albert világszemlélete

Wass Albert életét a szeretet és gondosság hatotta át, és a világot vallásos áhitattal szemlélte. A történetei azért kelnek életre, mert abból az életből merítette őket, mely őt magát is betöltötte. Hősei drámai küzdelmek között hűek maradnak önmagukhoz mostoha sorsuk és a rajtuk esett igazságtalanságok ellenére. Prózája és versei a lélekhez szólnak és megindító szívközelségbe kerülnek. Azt idézi az emberek emlékezetébe, ami jó volt a világban – Isten alkotásaiban, az őszinte emberi jóságban és melegségben. Ugyanakkor kritikusan tárja fel a gőg és színlelés ürességét az emberi kapcsolatokban. Erdélyhez soha el nem múló szeretettel ragaszkodott. Olyan lebilincselően mesélte színes és kalandos történeteit, hogy úgy éreztük, mintha mi is ott lettünk volna. Olyan élénken festette le a természetet, hogy szinte a szemünk előtt láttuk. Utolsó művében így összegezte szülőföldjéhez való kötődését: „Az én világom Isten szándéka szerint Erdély egy kis eldugott bütykére szorítkozott volna, aminek Mezőség a neve s ott fekszik Kolozsvár és Marosvásárhely között hullámos dombjaival, akárcsak egy hajdani tenger, melyből kifogyott a víz s csak az iszap maradt meg belőle hullámokká merevedve. A Jóisten jószándékát azonban gonosz emberek gonosz szándéka elrontja olykor-olykor, s ez történt az én esetemben is. Oda is pusztultam volna, ha az Úristen haragos viharában jó szelek föl nem kaptak volna, s úgy elvittek onnan, mint a szakadt pókhálót, melynek gyöngye szálába pók kapaszkodik. Én voltam a pók s vitt a szél életem megmaradt szálával, úgy elvitt, mintha ott se lettem volna soha. Pedig ott voltam Erdély kellős közepén s szememmel láttam, fülemmel hallgattam azt a szép madárdalos, lágy szellős, frissen kaszált széna szagú világot, aminek ma már nyoma sem maradt.” (Wass Albert, *Voltam*, Előszó, kézirat a Czegei Wass Alapítvány archívumában.)

Apánknak gazdag lelkiisége volt - Istenével való őszinte és közeli kapcsolatban. Számára a templom nem szervezethez vagy helyhez volt kötve, hanem ahol és amikor közel volt az Isten. Valóban, sokszor elmondta, hogy nem akkor érezte magához legközelebb az Istent, amikor Őt emberi eszközökkel dícsérni próbálták, hanem kint a természetben, ahol az Isten teremtésének szépsége és harmóniája az élet teljességében láthatóvá vált: a viruló kertben, az ősi erdők életteli dús fái között, a fűben, bokrokban, s legelésző nyájakban, a búzaföldeken, a gyümölcsösökben, ugyanúgy mint a havasok katedrálishoz hasonló csúcsai alatt. Többre becsülte az egyszerű falusi lelkipásztorokat, akik tetteikkel is vallást tanítottak, mint a fennkölt teológusok hosszan kifejtett, száraz és magasröptű prédikációit. Hitt abban, hogy a jóság győz az emberi gyarlóság felett, s erről megbizonyosodott, mikor az egyszerű, romlatlan hegyi emberekkel találkozott, akiket jól ismert és nagyra becsült az őszinteségükért és nyíltságukért.

Wass Albert ugyanakkor nem ismert megalkuvást az értékek tekintetében. Bár színes meseszöveggel és varázslatos bájjal festette meg regényei színhelyét, de mondanivalója mindig örök érvényű erkölcsi üzenetet hordozott. Olyan maradandó értékekkel oktatott bennünket, melyeket őseink, a Czegei Wass család hagyott hátra sok nemzedéken át. Ez a család olyan ősökre tekint vissza, akik két keresztesháborúban vettek részt, a család története ugyanis az Árpádházi királyok idejére nyúlik vissza. E régi erdélyi család értékrendszerének a kálvinizmus sarkalatos vonást adott, ahol alig van helye a felszínességnek, képmutatásnak és a felelősség alól ibúvóknak. Például ezeket az alapelveket tanította nekünk, amelyeket nagyapjától tanult maga is:

- *Emberi értékedet abban lehet lemérni, amit teszel, nem abban, hogy mid van.*
- *A nevedet becsüld meg, ne a vagyonedat. A jó hírnevet lassan lehet felépíteni, de annál gyorsabban le lehet rombolni.*
- *A civilizáció tégláról téglára épük: apró szivességek és megfontolások éppúgy számítanak, mint az óriási teljesítmények. Az a dolgod, hogy civilizáltabbá tedd a világot. Kezdd el otthon, majd folytasd a közösségben, melynek tagja vagy mind szélesebb körben, ahogy az Isten erre talentumokkal felruházott. (Wass Huba: Emlékbeszéd kézirat)*

Wass Albert politikai látása az egység, s nem a széthúzás volt

Wass Albert az egység embere volt, nem a széthúzásé. Jóllehet az Erdélyben élő magyar kisebbségről szólnak művei, s azoknak írta őket elősorban, de Erdély minden emberéhez és emberéről van üzenetete, amely minden helyen érvényes lehet, ahol a különböző népcsoportok és kultúrák a békés együttélésért küzdenek. Ez ma világszerte egyre inkább időszzerű kérdéssé válik. Ő olyan világról ír, ahol a harmonikus együttélés, az egymás iránti kölcsönös tisztelet és bizalom helyreáll különböző nemzetiségű és kulturájú emberek között, akik ugyanabban az országban, régióban, városban és faluban élnek. Egy különleges politikai álmot dédelgetett. Annak a vágya jelenik meg írásaiban – kezdve a második világháború előtt élete végéig –, hogy nemcsak Erdély kisebbségi népcsoportjai, de a Duna-medence minden népcsoportja békében, harmóniában és felvirágozban élhetne ésszerű feltételek mellett. Ezt a látást fogalmazta meg egyik folyóiratának utolsó számában:

Közép-Európa számára a végső és gyakorlati megoldás egy köztársasági, azaz konföderáció jellegű társadalom lenne, mely a kis népeket magába foglalná. Nem mondom, hogy minden lehetőséget és problémát kimerítettünk, amikor erre a nagyon bonyolult és érzékeny kérdésre ezt a megoldást látjuk. Annyit azonban tudunk: a gyűlölet és előítélet nem vezet sehova, csak teljes veszedelembé. Már megtanultuk, hogy nincs olyan ideológia, ami békét hozna számunkra, hacsak mi magunk nem tanulunk meg békében élni és szomszédainkat tisztelni. A szomszéd népek egyedi emberekből állnak, akiknek születésüktől fogva elvitathatatlan joguk van az élethez, az anyanyelvhez, az emberi méltósághoz, a törvény előtti egyenlőséghez, és sajátos küldetésüket betöltéséhez. Az első lépés ehhez az új kezdethez az lenne, hogy szakítsunk a régi rossz beidegződéssel, amely figyelmünket arra tereli, ami elválaszt egymástól, ahelyett, hogy a láthatatlan összekötő szálakat keressük, amelyek egy hatalmas, sok nemzetből álló családdá kötnek össze bennünket, a Közép-Európában élő férfiakat és nőket. Előljáróban azt is fel kellene ismernünk, hogy mindnyájan egyformán szeretjük szülőföldünket, függetlenül attól, hogy milyen nyelven beszélünk. Szomszédaink nyelve különbözhet, de éppolyan szeretettel ragaszkodnak szülőföldjükhöz, mint mi. Tehát nem a közös nyelv ad alapot az együttéléshez, hanem a szülőföld szeretete, ahol az őseink éltek, ahova ezer emlékekkel kötődünk. A szülőföld szeretete kapcsol össze testvérekké azokkal, akikkel megosztozunk ugyanazon a földön, mint sorsársaink, közös tulajdonosok és partnerek – egymás javára, nem pedig egymás ellen. Ezek az együttélés egyszerű szabályai. És van még egy többlet, mely láthatatlan kötelékbe fog, egy ősi örökség, mely földrészünk történelmének régi idejére nyúlik vissza. Ez pedig a közös Nyugati Keresztyén kulturánk, ami meghatározta gondolkodásunk fejlődését, életmódunkat, értékrendünket, mindazt, amivel a világegyetemben elfoglalt helyünket, a Teremtőhöz és egymáshoz - a családhoz és emberiséghez - való tartozásunkat értelmezzük. Ezt az a szellemi és lelki örökség vezettet ki bennünket a sötét korokból a fejlett parlamentáris kormányzási államformához, az egyenlőség és szabadság alapelveinek felismeréséhez, mely a demokráciát is létrehozta. Nyugati Keresztyén örökségünk a biztosíték arra, hogy harmóniát találjunk a különbözőségek ellenére és megoldjuk a kisebbségek védelmét egy sokszínű, sok népet magában foglaló társadalmi keretben. Isten segítsen bennünket ebben a nehéz feladatban! (Wass Albert, *Bevezetés egy fontos lépéshez*, in: Central European Forum, 1988. 1.szám, 3-4.)

Apánk élete alkonyán, az 1989-90-es fordulat után látása szerint ennek a járható útja a Duna-medence országai számára az Európai Unió felé vezet, ahol a csatlakozó országok belpolitikát, jogrendjét és társadalmát meg kell reformálni a közös elvárások szerint.

Wass Albert önképzéssel szerzett jártasságot a politikai elmélet tudományában. Már az 1930-as években felismerte, hogy szülőföldjére veszélyt jelent a radikális nacionalizmus, a nemzeti szocializmus és a kommunizmus, melyek sajátságos elhajlásokkal eltértek az Európai politikai és etikai gondolkodásának fő irányvonalától. Ő szilárdan hitt a józan ész felvilágosodásában és az emberséges gondolkodás fejlődésében, és ezt tanította nekünk is. Ezért értett egyet a lelki és világi dolgok különválasztásában. Elítélte, ahogy a Habsburg uralkodók a nem-katolikusokat elnyomták Erdélyben; ahogy a nemzeti szocialisták leigázták az egyházi intézményeket, hogy gonosz befolyásukat érvényesítsék, és ahogy a kommunisták rákényszerítettek egy vallásellenes és vallástalan társadalmi rendet a nemzet egészére. Olyan

törvényes alkotmányosságnak volt a szószólója, amelyben minden állampolgár egyforma jogokkal rendelkezik. Ahogy elítélte a Habsburgok következtelen joggyakorlását, ugyanúgy kritikával illette a nemzeti szocializmus és a kommunizmus hatalmi önkényét és az elvek részrehajló alkalmazását. A szociális pluralizmus híve volt, ahol a gyengék védelme az erősekkel szemben, és a kisebbség feletti örökös a többség ellenében egyensúlyban megvalósul. Az ő felfogása szerint a nemzeti szocializmust és a kommunizmust a nyers erőszak uralta, és mindazokat elnyomta, akik hatalom nélküliek voltak. Hitt a választott kormányokban, ahol széles körben egyenlő eséllyel szavazhatnak a polgárok. Azt tartotta, hogy a bölcsesség a társadalom minden osztályában egyaránt adomány, és éppen úgy lehet ostoba valaki, aki a felsőbb osztályhoz tartozik, mint más a társadalom az alsóbb osztályában. Meggyőződéssel hitt az egyének személyi jogaiban, melynek alapja nincs hozzákötve társadalmi tagozódáshoz vagy nemzetiségi eredethez. Azt vallotta, hogy ezek a jogok elválaszthatatlanul hozzátartoznak az emberhez, az egyéni felelősséggel összhangban, hogy minden egyén hozzájárulhasson a világ formálásához, amelyben él.

Wass Albert bátran és következetesen kiállt elvei mellett tetteivel is. Fiatal éveiben, a második világháború előtt, gyakran kitette magát annak a kockázatnak, hogy a hatalom nemtetszését kivívja. *„Kiállt az írókkal, költőkkel, művészekkel együtt, hogy megvédje az évszázados történelmi együttélés értékeit Erdélyben: a türelmet és a kölcsönös megértés minden ott élő nemzetiségi népcsoport iránt.”* (Dandea Emil prefektus, Marosvásárhely román polgármesterének szavai, ld. *Cot La Cot – Vállvetve*, Előszó, Marosvásárhely 1936, 3.) Ahogy a történetíró lejegyezte: *Azzal, hogy Wass Albert a náci ellenes mozgalmat támogatta, közben konfliktusban találta magát azokkal, akik „üldözték mind a zsidókat, mind a magyarokat”.* (Ld. Nagy Pál: *Hűség bilincseiben*, előszó.) Egy román író így emlékezik erről a vészterhes történelmi helyzetről: *„Akkor fogtunk össze mi, magyarok, zsidók, románok és örmények, amikor a fasizmus dúlt ennek a gyönyörű városunknak [Marosvásárhely] a terein, utcáin. S úgy látszik az akkori összefogásunk ma már bűn, hiszen nem érdeke a hatalomnak, hogy az alattvalói összefogjanak.”* (Mark Alexandra, a *Cot La Cot – Vállvetve* című antológiában szereplő író vallomását idézi Bartis Ferenc, *Wass Albert eljövetele*, kézirat utójegyzete, 20.)

Wass Albert bátor hazafi és katona volt, de soha nem dicsőítette a háborút. Olykor mesélt a fronton tapasztalt veszélyekről. Mint egykor ősei a keresztes hadjáratba, ő is lóháton kelt útra – de ő a nagy orosz mezőkre, a szovjet tankok ellen. Néhány beszámolót a fronton is írt és megjelentette, amelyek a katonaélet viszontagságairól szólnak. A harcok veszélyét és embert megpróbáló terhét a saját bőrén tapasztalta. Fiatal tisztként többet törődött katonáival, mint ezt legtöbbször tették. Erről bajtársai vallottak, az egykori lovassági alakulat tagjai, akik még az emigrációban is meglátogatták Európából. A háború utáni írásai azt tükrözik, hogy a háború semmi jó megoldást nem hozott a problémákra, sőt értelmetlenül szomorú helyzeteket teremtett azoknak a békés polgároknak, akik semmilyen áldozattól nem riadtak vissza a szentnek és drágának tartott ügyek védelmében.

Wass Albert küldetése az emigrációban

Néhány évi kegyetlen harcolás után sikerült bennünket kimenekítenie a háborúból, mielőtt az véget ért. Ez 1945 húsvétján volt, amikor elhagytuk Magyarországot. Isten segédelmével apánk Bajorföldre, Németországba vitt: hegyek, erdők közé, egyszerű hegyi emberek közé. Ott végre többet együtt lehetett velünk, a családjával. Abban az időben, amikor a világ a háború romjaiban hevert, és mi menekülteként éltünk Németországban, ő széppé varázsolta számunkra az életet azokkal a mesékkel, amelyeket az *Erdők könyve* és *Tavak könyve* című kiadványokban is leírt. Akik ismerik ezeket a történeteket, azok tudják, hogy a mesék ugyan a képzeletvilágába visznek, de erkölcsi tanításokat hordoznak. Abban az időben írta az *Adjátok vissza a hegyeim* című nagyszerű regényét, melyet öt nyelvre is lefordítottak. Egy fiatalember hányattatott életén keresztül a saját élete tragédiájáról vall. Arra figyelmeztet a könyv, milyen kaotikus veszedelem fenyegeti az embervilág értékeit, ha a felelős vezetők elvesztik a józan ítélőképességet és eltávolodnak mindattól, amit a „civilizáció” jelent.

Wass Albert sajátos küldetést teljesített az amerikai magyarokért és az erdélyi magyarokért – mint tanár, író, újságíró és könyvkiadó. Abban látta a feladatát, hogy a nemzeti kisebbségben levő erdélyi magyarok szószólója legyen, akik sovinizta és kommunista

elnyomásban, kulturális és politikai kiszolgáltatottságban szenvedtek. Nem csoda, ha a hatalommal visszaélő zsarnoki rendszer ellenségének tartották őt. Így vált a bolsevik propaganda célpontjává, amely el akarta hallgattatni és a közéleti fórumról eltávolítani. A jól bevált módszer - egy ember hitelét hazugságokkal elrontani - hatásosnak bizonyult. Akár védekezik a gyanúba kevert ember, akár nem: a mérge hat, mivel éppen szavahihetőségét rombolják le. Így lehet egy író becsületét kérdésessé tenni. Az utóbbi időben megtapasztaltuk, hogy sok erőfeszítést kell tenni ahhoz, hogy apánk jó hírnevét és becsületét sikerüljön tisztázni.

A ma is zajló vita célkeresztjében

Túl sokan használták Wass Albert nevét, azért, hogy saját politikai meggyőződésüket igazolják vele. Látszólag személye és írásai körül forog a vita. Valójában kibékíthetetlen politikai csoportok egymás elleni csatározásai folynak a háttérben. Kritikusok félremagyarázhatnak és összefüggésből kiragadhatnak egy idézetet bármely szerzőtől, hogy saját igazukat bizonyítsák. Ez a probléma nem új és nem egyedi Wass Albert esetében sem. Egy ilyen kritikai magatartásra válaszolt az író egyik korai írásában: *„Irodalmi művekből kiragadott mondatokba a rosszakarat bármit belemagyarázhat. Minden irodalmi mű megbonthatatlan egészet képez és szándéka, szelleme, erkölcsi értéke csak a teljes egész alapján ítélnélhető és bírálható. Saját gyűlölködő lelkét és felelőtlenességét mutatja ki az, aki műveimre azt állítja, hogy azokban bárki ellen, bármely népfaj, vagy társadalmi osztály ellen az igazságtalanságnak és a gyűlöletnek csupán egy szikrája is benne van. Egész irodalmi működésem az ember megértésének szolgálatában áll. Hogy könyveim emellett többnyire az erdélyi magyarság évszázados problémáját igyekeznek boncolni, ez természetes. Magyar vagyok és erdélyi. Ezt azonban hibának elismerni soha nem fogom.”* (Wass Albert, *Védelmemre*. Kiadatlan kézirat a Czegei Wass Archívumban, cca. 1944.)

Egyetlen csoport sem birtokolhatja őt önző érdekekkel. Ami pedig az ellene szóló vádakat illeti: nemcsak azokat kell megvizsgálni, de a vádaskodókat is. Egymás mellé kell állítani azt, amit Wass Albertől mondanak és mindazt, amit a bizonyosságok beszélnek róla. Ideje, hogy minden kitalált mítoszt szétfoszlássunk és beszéljenek maguk a tények. Ha ezt megtesszük, világosság válik minden helyesen gondolkodó ember számára, hogy ki volt Wass Albert, ha a róla szóló mende monda és a tőle származó bizonyosság egymástól különbözik - mert ugyanarról a személyről kétféle igazság egyszerre nem létezhet.

Összegzés

Ötven évi kényszerű hallgatás után az érdeklődés előterébe kerültek apánk művei Magyarországon és Erdélyben. E könyv irodalmi főszerkesztője ezt jegyezte le róla: *„Eljött az ideje, hogy a korszak történelmi értékeléséhez hasonlóan az irodalmi értékelésben is új utakra lépjünk. A kommunista diktatúra nyomorúságos, torzító szellemi öröksége okán most éppen a múlt újjáépítésére van szükség. A kommunizmus négy évtizede alatt nem esztétikai, értékközvetítési alapon került be valaki az irodalmi „kánonba”, hanem elsősorban világnézeti szempontok határozták meg az írók, költők helyét. Az egyoldalúan retrográdnak, (fél)fasisztának bemutatott korszak igazi dilemmáit, valódi sorskérdéseit csak akkor lehet megismertetni a jövőndő, Európába igyekvő generációkkal, ha elfogulatlan, valóságos képet kapunk irodalomtanításunkon keresztül. Wass Albert írói életművének egyenletesen magas színvonala, sokszínűsége és nem utolsósorban terjedelme a XX. század legnagyobb magyar írói sorába emelik őt. Alapélményét, a kisebbségi létbe taszítottság minden nyomorúságát fogalmazza meg új és új írói nézőpontból.”* Takaró Mihály: *Wass Albert helye irdodalmunkban*, Kredit: Budapest, 2003. május.)

Apánk életének sok bizonyosága velünk együtt él. Nem hagyott ránk földeket, kastélyokat, mint ősei tették. Ehelyett magyar örökségének gazdag hagyatékát adta nekünk. Bennünk élnek szavai, melyekkel az életről konkrét elképzeléseket adott: *Az legyen fontos számodra, hogy ki vagy, nem az, hogy mid van. Azokat tiszteld, akik építik a civilizált világ falát, mégha egyetlen téglával is. Védj az épületet azok ellen, akik le akarják rombolni. Mindnyájan*

felelősek vagyunk azért a viláért, amiben élünk. Ki kell venni a részünket ebben. A fontos az, hogy egymás számára legyünk valakik, és az összetartozást munkáljuk. Ennek alapja a szeretet, barátság, elkötelezettség, amit megmutatunk a családjáért, közösségünkért, nemzetünkért és a népek nagy családjáért. (Wass Huba, Emlékbeszéd, kézirat.)

Mi, Wass Albert fiai azonosulunk a transzszilvanizmus eszméjével, a népek közötti és a magyarok egymás közötti megbékélése gondolatával amelyet apánk képviselt. Ő ezekhez az ideálokhoz hűen élt. Amikor ezt a kiadványt a Czegei Wass Alapítványunk támogatja, akkor ezek mellett teszünk hitet. Apánk bízott az olvasóiban. Mi is bízunk az olvasókban, hogy megtalálják a választ arra a kérdésre, hogy ki volt igazán Wass Albert.

Írta: Wass Huba

Fordította: Lukácsi Éva